

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

KÖRTÁNC FÜZETEK

Lektor: Avanesian Alex

Készült az Országos Örmény Önkormányzat közreműködésével

AVEDIKIAN VIKTÓRIA, DR. DZSOTJÁNNÉ KRAJCSÍR PIROSKA

MAGYARORSZÁGI ÖRMÉNYEK

Budapest

1998

TARTALOM

A szerkesztő előszava	3
<i>Dr. Dzsotjánne Krajcsir Piroška</i> A MAGYARORSZÁGI ÖRMÉNYEK MÚLTJA ÉS JELENE	3
Történelem	3
Foglalkozás, tevékenység, társadalmi szerepük	4
Beilleszkedés a magyar társadalomba	5
Az erdélyi örmény egyház és az unió	6
Örmények a magyar társadalomban	6
Harc az asszimiláció ellen	7
A magyarországi örmények Trianon után	7
A magyarországi örmények kultúrája	8
A magyarországi örmények életmódja	9
Magyarországi örmények a II. világháború után	10
Bibliográfia	14

Avedikian Viktória

AZ ÖNKORMÁNYZATISÁG

LEGFONTOSABB ESEMÉNYEI ÉS EREDMÉNYEI 1995–1997	15
---	----

Az önkormányzatok megalakulása és céljaik	15
A budapesti örmény katolikus templom	15
Az örmény kulturális központ	16
Újság- és könyvkiadás	16
Nevezetes események, rendezvények	17
Kapcsolatok az anyaországgal és a diaszpóra örmény közösségeivel	19
Ki kicsoda? Örmény származású és örmény hírességek	20
Ajánlott irodalom	22
Az örmény ábécé	23

MD 66.434

1998

A szerkesztő előszava

Egy sokat szenvedett nép Magyarországra került gyermekeiről szól ez a füzet. Nem feladata a problémák keresése, de oka sincs rá. Törekvésünk ismereteink gazdagítása, a köztünk, a velünk együtt élő örmény honfitársaink történetének, néprajzáinak, mesevilágának megismerése. Célunk, hogy félretéve mindenfajta előítéletet, keressük meg egymásban a hiteleset, induljunk ki abból: ilyenek is lehetnénk. Minden ember, nép, népcsoport, akiket megkülönböztet származása, nevelése, vallása magában hordozza a közös emberit. A Kárpát medencében élők egyik csoportját, a 92 ezer négyzetkilométeren lakókat úgy hívjuk: magyarok. A hazát, a nemzetet. És hazánk tagjai mind azok, akik nyelvünket beszélik, országunkat gazdagítják, e föld született vagy választott gyermekei. Például a szlovének. E dolgozatban róluk, magunkról beszélünk.

A MAGYARORSZÁGI ÖRMÉNYEK
MÚLTJA ÉS JELENE

TÖRTÉNELEM

Az örmények őshazája a Kaukázustól délre, a *Ván-Szeván-Urmia* tavak háromszöge által közrefogott területen, s az Örmény-fennsíkon volt. Etnikai eredetében az indoeurópai elem a meghatározó. Külső (*ARMEN*) és belső (*HAI*) neve egy-egy ősi, i.e. XV-XVII. századi örmény törzsszövetség nevét őrzi. Az örmény nyelv az indoeurópai nyelvcsalád tagja. Közeli rokon nyelve – akárcsak a görögnek – nincsen. 38 fonémája (megkülönböztetett hang) van, melyből csak öt a magánhangzó (*a, e, i, o, u*), a többi mássalhangzó. Saját ábécéjét 406-ban alkotta meg *MESZROP MASTOC* szerzetes, s ezt az ábécét használják mindmáig, szinte változtatás nélkül. Az örmény nyelvben két nagy nyelvjárás az uralkodó: a keleti és a nyugati örmény. A keletit a volt *Szovjetunió, Irán és India* területén beszélik – ez az anyaország nyelve is. A történelmi *Arménia* nyugati részén élők, s az állandó üldöztetés miatt innen elmenekültek – tehát a diaszpóra – nyelve a nyugati örmény. Az örménység mai lélekszáma 5,5 millióra tehető. Ebből mintegy három és félmillióan élnek az 1991 óta független anyaországban. Az állandó üldözések miatt a védtelen lakosság egy része kivándorolt, így keletkeztek az örmény kolóniák. Ma már a világ minden táján – Amerikától Ausztráliáig – élnek örmények. A legjelentősebb kolóniák az *Egyesült Államok, Franciaország, Olaszország, Szíria, Irán, Egyiptom, Libanon és India* területén találhatók.

Bár független örmény államról az i.sz. IV. századtól nem beszélhetünk, figyelemre méltó az a tény, hogy az örmény nép több, mint másfél évezred leforgása alatt nem olvadt fel a környező népek olvasztótégelyében, kultúráját, nyelvét, nemzeti identitástudatát még a diaszpórában is megtudta őrizni. A fennmaradás záloga két sorsdöntő történelmi eseményhez kapcsolható: a kereszténység felvételéhez (301), s az örmény ábécé megalkotásához (406).

Örmények jelenléte a Kárpát medencében a középkortól dokumentálható, nagyobb arányú betelepülésre – Moldvából – a XVII. század második felében került sor. Örmény források (XVI. sz.) arról tanúskodnak, hogy a moldvai örményeket vallásuk miatt is üldözték, s elviselhetetlenül magas adóterhekkel sújtották. Lakóhelyüket azonban pusztán emiatt nem hagyták volna el. *Kamenyec-Podolszk és Podólia* török kézre jutása után a török reális veszélyt jelentett az örményekre. Azonkívül az 1671-ben *Gheorghe Duca* fejedelem ellen kibörtant felkelésben – amit a vajda török segítséggel vert le – örmény vezetők is részt vettek. A megtorlástól való félelem is arra készítethette őket, hogy *Erdélybe* települjenek át, amelynek viszonyait ismerték, sőt fejedelmének is tettek korábban diplomáciai szolgálatokat. Az 1660-80-as évek Erdélyét viszonylagos belső nyugalom és gazdasági konszolidáció jellemezte. Írásos adatunk nincs róla, örmény hagyomány szerint az Erdélybe települt örmények a *Bagratida* királyok fővárosából, *ANI*-ból menekültek el. Az „ezertemplomú” várost a szeldzsuk invázió (1064), a mongol betörés (1236), s egy földrengéssorozat néptelenítette el teljesen (1319). A városlakók papjaikkal, anyagi-szellemi értékeikkel előbb a *Kaukázusban*, majd a *Krímben*, s a *kipcsák-tatár* támadások elől *Moldvában* kerestek menedéket. Mintegy háromezer család települt Moldvába. Itt *Szucsava, Focsani, Botosani* központtal

alakult máig létező kolónia. Az örmények egy része északabbra vándorolt, s *Lemberg* központtal létrehozta a lengyelországi kolóniát, mintegy hatszáz család pedig Erdélybe települt. A betelepülők számáról pontos adataink nincsenek, a szakirodalom elég tág, számukat 8.000-12.000 között jelöli.

Az örmények kezdetben a határ melletti városokban telepednek le – *CSÍKSZÉPVÍZ, GYERGYÓSZENTMIKLÓS, FELFALU, PETELE, GÖRGÉNYSZENTIMRE, KANTA* – s *EBESFALVÁ*-ra azért, mert már volt ott örmény lakosság. A város kereskedelmi útvonalak metszéspontján fekszik, s a fejedelem személye garantálja a védelmet is. Kereskedelmi szempontból az említett városok kedvező helyen fekszenek. A tőkeerős, leggazdagabb örmény családok települtek *BESZTERCE*-re, ahonnan azonban a szász iparosok és kereskedők féltékenysége elűzte őket – ezek az örmények *SZAMOSÚJVÁR*-ra költöztek. Bár előtte és utána is érkeztek örmények Erdélybe, a betelepedés évének hagyományosan 1672-t számítjuk. A XVIII. század végére kialakult a kolónia két – lélekszám és tőkeerő szempontjából is – legjelentősebb központja, *Szamosújvár és Erzsébetváros (Ebesfalva)*. A kolónia belső életét kezdetben az 1689-ben megalakult „Örmény Kompánia” szabályozta, az örménybíróval az élen. A Kompánia ellenőrző és végrehajtó szerepet töltött be a kolónia belső életében, s kapocs volt az erdélyi örmény telepek között. 1757-től a Szász tanácsa irányította az erdélyi örmények életét.

FOGLALKOZÁS, TEVÉKENYSÉG, TÁRSADALMI SZEREPÜK

A betelepült örménység társadalmi szerepét, foglalkozását tekintve homogén csoport lehetett: kereskedők és iparosok voltak. Ha számukat Erdély korabeli összlakosságának számához (kb. 800.000) viszonyítjuk, úgy az jelentéktelennek tűnhet. Ha viszont azt vesszük figyelembe, hogy Erdély alapvetően feudális szerkezetéből épp az a mobil, agilis kereskedő-iparos-polgári réteg hiányzott, amit a beköltöző örménység szinte vegytiszta képviselt („... jobbágy, paraszt, földművelő egy se volt az örmények között...”), akkor egyértelmű, hogy miért játszhattak az örmények fontos szerepet Erdély gazdasági életében. Tény, hogy a XVIII. század végére Erdély kereskedelmének és iparának egynegyede örmény kézen van. Foglalkozásukat tekintve az iparosok: szűcsök, tímárok – a többi iparág nem igazán jelentős –, s kereskedők. A kétféle tevékenységet gyakran egyszerre művelték, az iparosok áruikkal kereskedtek is. Nem várták be, míg a parasztok helyükbe hozzák a feldolgozandó bőrt, hanem Erdélyszerte összevásárolták, kiváltva ezzel a szász szűcsök (1694), majd a többi szűcscéhek (1710) tiltakozását, szakmai-anyagi féltékenységét. Azonban a gubernium – az adóbevételeket tartva szem előtt – engedélyezte az örményeknek a bőrfelvásárlást. A bőrfeldolgozásban olyan szakmai tudásuk volt, hogy hamarosan az egész magyarországi piacot kezükben tartották.

Kereskedelmi tevékenységük mindenre kiterjed, figyelmüket nem kerüli el semmi – ez volt rájuk a kortársak véleménye. A század végére minden jelentősebb erdélyi városban (*Fogaras, Torda, Radnót, Szeben* stb.) volt boltjuk, vásárok idején sátorállítási joguk. A betelepülés utáni évtizedekben hat osztályát tartották számon az örmény kereskedőknek. A hierarchia csúcsán a gazdag mahakereskedők, a legalsó fokán a ládás kereskedők, a „kikidsárok” álltak. Az örmények felismerték a nagy lehetőséget: a török kiűzése után szabadon maradt alföldi pusztákat kibérelték, s a Moldvában vásárolt lábasjóságot itt feljavították, majd lábón hajtották *Pestig, Bécsig, Varsóig, Danzingig*. Eljutottak *Nürnberg* és *Augsburg* piacaira is. Egy 1769-es Csanád megyei pusztabérleti összeírás azt tanúsítja, hogy az összesen 16 pusztabérlet közül – neve alapján – 14 biztosan örmény.

A források arról is tanúskodnak, hogy az örmények a „vagyonosodás terén is szép előrehaladást tettek”. Ez nemcsak ruházatukban tükröződött, de újonnan épített civil épületeiken és nagyarányú templomépítkezésekben is megnyilvánult (*Csíkszépvíz: 1700 – Szentháromság-templom, Szamosújvár: 1715-1724 – Salamon-templom, 1730-1756 – Szentháromság székesegyház; Gyergyószentmiklós: 1733 – Istenanya-templom; Erzsébetváros: 1783 – plébániatemplom*). Ekkor építik újra Szongott által „ideiglenesnek” nevezett, megjelenési formájában módos parasztház-típusú házaikat a kor divatjának megfelelően barokk stílusú, egyemeletes házakká. A ruházatkodás-

ban megmutatkozó fényűzést a városi tanács rendeletekkel és jelentős pénzbírsággal próbálja visszaszorítani – a dokumentumok tanúsága szerint változó eredménnyel.

BEILLESZKEDÉS A MAGYAR TÁRSADALOMBA

Az örmény betelepülők egy feudális szerkezetű társadalomba érkeztek, s kezdetől fogva igyekeztek a társadalomban elfoglalt helyzetüknek megfelelő keretekbe illeszteni. A beköltözés utáni évtizedek politikailag viharosak voltak. Erdély helyzete a török magyarországi kiűzése után megváltozott, Isztambul politikai befolyásától nem kellett többé tartani – annál inkább a megerősödő Habsburg-birodalemtől. Ezekben az években a krími tatárok többször pusztították végig Erdély vidékeit, még az örmény városokat is. Írásos dokumentum nincs róla, de a szájhagyomány szerint a híres örmény püspök, Verzár Oxendius is éveket töltött tatár fogságban. Ennek ellenére az örmények kiváltságlevelekkel biztosították maguknak a szabad kereskedés kedvező feltételeit (1684, *Petele; 1696, Ebesfalva; 1726, Szamosújvár*). Szamosújvár új nevét – Armenopolis – az 1726-os kiváltságlevelében rögzítik, míg Ebesfalvát az 1733-as kiváltságlevelével változtatja Erzsébetvárossá. A kolónia lakosságának meggazdagodását igazolja az a tény is, hogy hamarosan első kategóriás adófizetőkké váltak. A XVIII. század közepén az örmények egy összegben váltják meg adójukat (cenzus), így az örökösödési háborúk miatt anyagi gondokkal küzdő *Habsburg-ház* jóindulatát is biztosították a maguk számára. A későbbiekben az örmény városok törekvése – az adott korban lehetséges – teljes függetlenség kivívása volt: szeretnék elnyerni a szabad királyi város címet, s az ezzel járó kiváltságokat. *Mária Terézia* támogatja őket, de a rendek ellenállása miatt csak **1790-ben veszik fel Erzsébetvárost és Szamosújvárt a szabad királyi városok sorába**.

A privilégium megszerzésekor az örmény városok közigazgatása elsősorban azt tartotta szem előtt, hogy függetlenítsék magukat bizonyos feudális kötelezettségektől, s az erdélyi adminisztrációs rendszer primér alárendeltségétől. Ugyanakkor a kiváltságlevelét azt is rögzíti, hogy a közigazgatás nyelve kötelezően magyar legyen, s az iskolákban is be kell vezetni a magyar nyelv oktatását. Bár az örmények hosszas hányódás és vándorlás alatt megszokták, hogy el kell sajátítaniuk a befogadó ország nyelvét, ha fenn akarnak maradni, mint kereskedők – foglalkozási kényszerből is –, számos nyelvet beszéltek, viszont az új kötelezettség az oktatásban az anyanyelvet szükségszerűen másodlagossá tette. Az örmény nyelv tehát kiszorult a közéletből, használati tere a családi élet s a személyes kapcsolatok keretei között maradt. Ez óhatatlanul a beszéli nyelvi degradációjához, sorvadásához vezetett. Az XVIII. századi örmények nem ismerték még a „nyelvében él a nemzet” szállóigét, s nem ismerték fel, hogy ez az első lépcsőfok a beolvadás, az asszimiláció felé. *Szongott Kristóf* armenológus a századvégen keserűen konstatálja, hogy az erdélyi örmények elvéve beszélnek anyanyelvüket.

A XVIII. század második felében ezzel párhuzamosan egy másik folyamatnak is tanúi lehetünk. A leggazdagabb örmény családok tőkeerejüket nem tudták Erdélyben befektetni; nincs fejlett ipar, s a kereskedelem sem tudtak újabb területeket meghódítani. Számolniuk kellett a többi (szász, görög, stb.) kereskedő féltékenységével is. „Idegenek” lévén, földbirtokot nem vásárolhattak, polgári származásuk miatt hivatalt nem tölthettek be. Ezek a családok – elfogadva a magyar érték-szemléletet – tőkeerejük segítségével igyekeztek belépni a magyar feudális társadalom kiváltságos osztályába. Néhányan ajándékba kapták a nemességet az uralkodó szolgálatában szerzett katonai, vagy egyéb érdemeikért (1680, 1712, 1725, 1737), de *Mária Terézia* trónrajutása után – tekintettel az örökösödési háborúk miatt kimerült kincstárra – vásárolni is lehetett a nemesi címet. 1740-60-ig tizenhárom, 1760-63 között harmincnégy örmény család vásárolt nemességet. A nemesi cím adományozása 1780-ban indult meg ismét. Ekkor tizenkét, majd 1840-ig még huszonegy örmény család kapott nemességet. A nemesített családok nemcsak társadalmilag, de földrajzilag is elszakadtak a kolóniától. A török kiűzése után elnéptelenedett dél-alföldi megyékben (*Krassó-Szörény, Torontál, Temes*) vásároltak maguknak birtokot. A XVIII. század végén ezt ellensúlyozandó *Karátsony Deodatus és Jakabffy Kristóf* tíz tőkeerős örmény nevében fordult a bécsi udvarhoz: *Arad* közelében egy Erzsébetváros mintájára működő örményvárost akart létrehozni. A terv azonban nem valósult meg.

Az újdonsült nemesek minden szempontból igyekeztek hasonlulni a magyar nemességhez. Nevüket magyarosították, s gyakoriak voltak a vegyesházasságok. Fiaik jogi, vagy katonai végzettséget szereztek, hogy a magyar nemesekhez hasonlóan katonai (*Kiss, Lázár, Czetz*), vagy hivatali (*Jakabffy, Gorove*) karriert befutva foglalják el a társadalomban a maguknak szánt helyet. Ez volt a **második lépés a beolvadás útján**. A kolóniát a leggazdagabb örmény kereskedők hagyták el, azok, akik a városok vezetői voltak, vagy lehettek volna. Tőkeerejük szintén kiáramlott a kolóniából, a leggazdagabb réteg távoztával a kolónia anyagi – s ezzel együtt társadalmi – jelentősége, súlya csökkent. Ezek a társadalmi-gazdasági folyamatok azonban a XIX. század első évtizedeiben alig érezhetőek. Következmenyei – teljes nagyságukban – a század utolsó évtizedeiben mutatkoznak meg – ekkor azonban már megállíthatatlan az erdélyi örmény kolónia hanyatlása.

AZ ERDÉLYI ÖRMÉNY EGYHÁZ ÉS AZ UNIÓ

Az örmény egyházat **VILÁGOSÍTÓ SZENT GERGELY** (*Szurb Grigor Lusavories*) alapította. A keresztény vallást – a krónikák tanúsága szerint – 301-ben *III. TRDAT* király tette államvallássá. Liturgiájában, dogmatikájában a keleti (*szír*) kereszténységhez tartozott. Az *egyház feje a katólikosz* volt. Az örmény egyház 451-ben szakadt el testvéreitől, mivel az örmény-perzsa háború miatt a katólikosz sem tudott részt venni a kalcedoni zsinaton, így annak hittételeit sem fogadták el. A **monofizita örmény egyház** dogmatikus különállását erősítette az a szerep is, amelyet az örmény állam megszűnte után magára vállalt. Nemzetmegőrző, szervező szerepét mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy – évszázadokon át – a templomokhoz épített „*pitvarban*” (*gavith*) tartották az ország sorsát eldöntő fontos megbeszéléseket. A *papok egyben politikai vezetők* is voltak, különösen a magasrangú egyházi személyiségek képviselték az örménység érdekeit a világi hatalom előtt. Az örmények ragaszkodtak vallási különállásukhoz, már csak azért is, mert ez nemzeti identitásuknak, hovatartozásuknak jelképe volt.

A beköltözés idején az örmények egyházi vezetője *Zilifdár Oglu Minász* volt. Bár Moldvában vallásuk miatt is üldöztetésnek voltak kitéve, fel sem merült bennük, hogy a román ortodox egyházhoz csatlakozzanak. Erdélyben viszonylagos vallási tolerancia érvényesült, talán ezért is talált itt hazát sok keresztény „másképp gondolkodó”. A XVII. század második felében azonban Erdélyben is egyre erősebben jutott kifejezésre a *Habsburgok egyesítő-katolizáló* törekvése. Így egyesültek a keleti ortodox egyházak (*román, ukrán*), s az örmények közép-európai vallási centruma, a *lembergi (Lvov) egyházmegye* is. Az Erdélyben letelepült örményeket egyrészt saját gazdasági-politikai érdekeik, másrészt a lembergi egyházmegye korábbi katolizálása is az egyesülés felé kényszeríti. Míg a *Szentszék* saját „*egyesítő*” misszionáriusát (*Verzár Oxendius*) képezi Rómában, addig *Zilifdár Oglu Minasz* 1686-ban, nem sokkal a beköltözés után **leteszi Lembergben a hűség esküt**. Halála után *Verzár* nevezik ki püspökké, s személyében az örmény kolónia áldozatkész, a közösség érdekeit kiválóan képviselő, jó diplomáciai érzékkel rendelkező egyházi tisztségviselőt mondhat magáénak. Halálával (1715) egy korszak zárul le a hazai örmények életében, s mivel nem tudnak megegyezni utódjának személyében, *Mária Terézia* az örmény egyházközséget az *erdélyi katólikus püspökség fennhatósága alá rendeli*. Maguk az örmények is érzik, hogy ezzel önállóságuk, nemzeti identitásuk egyik jelképe semmisült meg. Többször kísérleteztek az *örmény püspöki székhely* visszaállításával – még 1848-ban is! –, de eredménytelenül.

Az egyházi unió szintén a beolvadás, az asszimiláció irányában hatott.

ÖRMÉNYEK A MAGYAR TÁRSADALOMBAN

A betelepítés utáni évszázadban az erdélyi örmények elsősorban saját életkereteik megteremtésével foglalkoztak. A későbbi dokumentumokból az a szembetűnő, hogy figyelmük a befogadó ország gondjai felé fordul. 1779-ben gyűjtést rendeztek egy *Magyar Nyelvművelő Társaság* (az *Akadémia őse*) létrehozására. Szamosújvár 3440 forintot helyezett letétbe e célra a kincstartóságnál. 1810-ben kolozsvári kezdeményezésre 1000 forintot adnak **nemzeti játékszín** létrehozására. Akkor,

amikor a nemzetiségek többsége a magyar ügygel szembeszállva, saját érdekeit próbálta fegyveres úton is érvényesíteni, az 1848-49-es szabadságharcban a **tizenkétezres** nagyságrendű hazai örménység **1200 katonát** adott a honvédseregnek, több főtisztet, tábornokot, és két aradi vértanút is: *Kiss Ernőt és Lázár Vilmost*.

A XIX. század utolsó harmadában az államigazgatás (*GOROVE, DÁNIEL, JAKABFFY*), a művészetek (*HOLLÓSY SIMON*), tudomány és irodalom terén (*CSIKY GERGELY, BANYAI ELEMÉR, PETELEI ISTVÁN*) fontos helyet foglalnak el a magyarországi örmények.

Amint már említettük, a XIX. század második felében az örmény kolóniában a hanyatlás jelei mutatkoznak. Az alföldi puszták benépesültek, a gabonatermelés jövedelmezőbb, mint a földek bérbeadása. A gabonakereskedelem új lehetőségeire – talán tőkeerő híján? – az örmény kereskedők nem figyeltek fel. Erdély gazdasági szerepe, jelentősége, a XIX. században – különösen a dunai gőzhajózás megindulása után – mind inkább csökken. A feudális korlátok feloldása egyben a privilégiumok megszűnését is jelenti. Megszűnik az *örmény városok homogenitása*, sőt, a jobb piaclehetőségek miatt a kolónia lakossága az örménytöbbségű városokból elköltözik. A fiatalabb generáció már nem folytatja ősei foglalkozását. Az örmények elsősorban az értelmiségi pályák felé tájékozódnak. A **területi szétszóródás és az értékszemlélet-módosulás a beolvadás folyamatának irányában hatott**.

HARC AZ ASSZILIMÁCIÓ ELLEN

A század utolsó harmadában az asszimilációs folyamat szinte már lezártnak volt tekinthető. **Szókásaiban, külső megjelenésében, nyelvében elmagyarosodott örménység él Magyarországon**. Figyelemre méltó tény azonban, hogy éppen az ősei foglalkozásához, életmódjához látszólagosan hűtlen **értelmiség** igyekezett megállítani, sőt, visszafordítani a beolvadási folyamatot. Kitermelődött tehát az a minőségileg új réteg, az értelmiség, mely a korábbi vezetőit elvesztett közösségnek új, potenciális szellemi vezére lehetett, *Szongott Kristóf* és lelkes *armenológusok* (*Merza Gyula, Molnár Antal, Pátrubány Lukács, Törös Tivadar*) az örmény értékek újra-felfedezésével megpróbálták felébreszteni az örmény nemzeti önbecsülést, saját kultúrájuk, történelmük iránti érdeklődést. Felismerték, hogy **a nyelv az identitás legfőbb záloga**, a közösség kohéziós ereje, s szorgalmazták a nyelv mindennapi használatát. Megindították az *ARMENIA* című lapot, amely Szongott vezetésével 1887-1906-ig – magyar nyelven – jelent meg. Később *Hermann Antal* szerkesztette (1911-13). Szongott ötlete volt **egy örmény múzeum** létrehozása – a múzeum többszáz tárggyal és több ezer kötet könyvvel 1909-ben nyílt meg. A századvég és századelő armenológusai tevékenységükkel felbecsülhetetlen szolgálatot tettek az utókorak, hiszen a modern kutatás ma is nagyrészt az ő forrásértékű műveikre támaszkodik. Szongott Kristóf három kötetben írta meg **Szamosújvár monográfiáját**, amelyben nagy mennyiségű latin és örmény nyelvű levéltári anyagot publikált. A különálló, de negyedik kötetként mégis ide tartozó „A magyarországi örmények ethnographiája” című kötet máig felbecsülhetetlen értékű forrása a magyarországi armenisztikai kutatásoknak.

Hangsúlyozni szeretnénk ezzel együtt, hogy a magyarországi örmények nemzetiségtudatának sehol nincs bántóan nacionalista jellege – kötődésükre a kettősség jellemző. **Egyszerre vallják magukat örménynek és magyarnak**. Számukra természetes, hogy örménynek születtek, és így akarják második hazájukat szolgálni.

A MAGYARORSZÁGI ÖRMÉNYEK TRIANON UTÁN

A trianoni békekötés megváltoztatta Magyarország határait, s nemcsak a magyarok sorsát határozta meg. **Nagyszámú**, magát magyarnak valló *örmény települt át* – elsősorban *Budapestre*. Menekültek érkeztek – *Nansen útlevelel* is – *Törökországból*, az 1915-ös tragikus események nyomán. Az újonnan betelepültek főleg, **szőnyegszövők, kereskedők** voltak, csak néhány volt köztük értelmiségi. 1919-ben megalakították „*Maszisz*” nevű egyesületüket, s megjelent első lapjuk, a „*Nor Dar*” is. 1920-ban az erdélyi és magyarországi örmények, továbbá az újonnan betelepültek létre-

hozták a **Magyarországi Örmények Egyesületét**, mely mindkét csoportot egyesítette. A velencei mekhitaristák segítségével egyházközséget szerveztek, melybe 290 család kérte felvételét.

Simay Gyula, Gopcsa László, Ávedik Félix és Hovhannesián Eghia az örmény kultúra terjesztését és népszerűsítését tekintették fő feladatuknak. Ávedik Félix, Gopcsa László publikációi a nagy mérsárlás után jelentek meg, s a múlt és jelen rajzában ott érződik egy sokat szenvedett nép tragédiája, s a történelmi igazságtalanság – ahogy *Fridtjof Nansen* kifejezte: a megcsalottságtudata. Több kisebb publikáció mellett egy munkát érdemes kiemelni, amely nemcsak történeti mélységében, de diaszpóratörténetben is vizsgálja az örmények történelmét. Ezt a könyvet Hovhannesián Eghia írta 1934-ben (*Arménia népe*).

A budapesti örmények *Zachariás János, Duducz Péter, Gopcsa László* kezdeményezésére néhány külföldi örmény segítségével létrehozták az „*Örmény-magyar Kereskedelmi Részvénytársaságot*”. Bár elképzeléseik csak részben valósultak meg a kibontakozó világgazdasági válság miatt, az általuk létesített ösztöndíjból három budapesti és két erdélyi örmény tanulhatott a velencei mekhitaristáknál.

1936-ban *Pungutz Antal* alapította meg a mai napig működő *Világosító Szent Gergely Lelkészseget és az örmény katolikus egyházközséget*. Ekkor már 600 család tartozott az egyházközséghez. Önálló kápolnájuk nem volt, az összejöveteleket a *Szent István Bazilika Szent Lípót* kápolnájában tartották, az iroda a lelkész lakásán volt.

A második világháború az elsőnél is nagyobb károkat okozott az örményeknek. *Pungutz Antal* 1944-ben zsidóknak adott menedéket, ezért a németek letartóztatták, s a börtönből csak 1945-ben szabadult. 1946-ban meghalt a fogság idején szerzett betegségében. Hovhannesián Eghia is tragikus körülmények között hunyt el 1946-ban. A háborús állapotok nemcsak emberéletet követeltek. Nagyon sok dokumentum, anyagi és szellemi érték ment veszendőbe.

A MAGYARORSZÁGI ÖRMÉNYEK KULTÚRAJA

A magyarországi örmények kultúrája folytatása volt az örmények középkori, elsősorban vallásos jellegű kultúrájának. Továbbra is kézzei írák, ill. másolják krónikaikat, egyházi jellegű műveiket. Később, a XVIII. század végén *Trieszt, Velence és Bécs* nyomdáiban készítik az egyházi és iskolai használatra szánt könyveket. A XIX. század végén már van saját nyomdájuk, a *Todorán-féle*, ahol az Arménia folyóiratot is nyomták.

A magyarországi örmény irodalom nagy része vallásos jellegű munkákat jelent, művelői papi személyek. A tudományos igényű munkák egy részét is papok írták (*Lukácsi Kristóf, Ávedik Lukács*). Mivel a beköltözők között nem találunk világi értelmiséget, az ilyen jellegű irodalom hiányzik az erdélyi örmények kultúrájából. Az irodalom művelői később, a XIX. században – örmény példák híján – a magyar kultúrkincset gazdagítják, műveik a befogadó ország irodalmába illeszkednek (*Csiky Gergely, Petelei István, Tutsek Anna*). Örmény tárgyú elbeszélést, drámát elvélve találunk (*Gorove László: Az érdemes kalmár, Bányai Elemér: Egy népfaj pusztulása, Kritsa Klára: Különös véletlen*). A Szongott által rögzített, szájhagyomány útján fennmaradt eredeti örmény dalokban, közmondásokban, mesékben fedezhető fel maradéktalanul az örmény jelleg. Dalaikban (A kereskedők dala, Dal a dalázúiról, Dal a világ politikájáról, Dal a városról) a lírai mellett a morálizáló elem van túlsúlyban. A „Panasz-dal”, vagy a „Két anyós kölcsönös panasza” nemcsak keserű és morálizáló vallomások, hanem az örmény életmód és a hétköznapi irodalmi szintű sajátos vetületei.

Már korábban utaltunk arra, hogy az ábécé és az örmény írásbeliség milyen fontos szerepet töltött be az örmények életében. Szongott azt írja, hogy a betelepődők közt „írástudatlan egy se volt”. Az örmények a betelepődéssel egyidőben hozták létre városaikban az elemi szintű oktatást. *Erzsébetvároson, Szamosújváron, Csíkszépvízen és Gyergyószentmiklóson* működött elemi iskola, ahol papok – később világiak is –, s a leányiskolákban tanítónők, illetve apácák tanítottak. Ezek az elemek a XIX. század közepéig mint örmény tannyelvű iskolák működtek. Később a magyar tannyelvűben is tanítottak örmény nyelvet. Erzsébetvároson háromféle elemi iskola volt: magyar, örmény, német. Az itteni örmény oktatás színvonalát azon mérhetjük le, hogy 1810 körül más nemzetiségűek is az örmény iskolába jártak. A tanítókat Szamosújváron a város fizette, de 1804-

től a szülők is hozzájárultak az oktatáshoz. Erzsébetvároson egyházi, városi és szülői adományokból fizették az oktatókat. Az elemi iskolában alapismereteket, hittant, leányoknak kézimunkát tanítottak. A magyar tannyelvű iskolák háromosztályosak voltak (triviális iskola). Az iskolaév szeptember végén zárult, s egy hónap szünet után, novemberben kezdődött az új tanév. A városok tanácsa szabályozta az iskolák működését, a tanulás rendjét, az oktatók és tanulók kötelességeit. Külön cikkelyben rögzítette, hogy négyéves (!) gyermekeket nem írathatnak az iskolába, csak azokat, akik ötödik életévüket betöltötték.

A szabad királyi város státusával járt a gimnázium alapításának lehetősége. Erzsébetváros 1843-ban egy madrasi származású örmény mecénás segítségével tudta létrehozni gimnáziumát. Szamosújváron már a XVIII. század közepe óta volt középfokú képzés, ez azonban csak a gimnázium alsóbb osztályait foglalta magában. Az igazi, a főgimnázium 1897-ben nyílt meg. A középfokú képzés bevezetése sem tudta megakadályozni a tehetséges örmény fiatalok kirajzását a nagyobb városokban, hiszen felsőfokú képzést csak ott nyerhettek, s tudásukat is szélesebb körben kamatoztathatták az örmény városokon kívül.

Végül meg kell említenünk a Szongott Kristóf által megálmodott szamosújvári Örmény Múzeumot. Szongott már nem érthette meg a megnyitását, 1909-et. A múzeum unikális anyagát 590 római lelet, 253 örmény vonatkozású tárgy, 59 örmény kézirat és több ezer kötet könyv alkotta.

A MAGYARORSZÁGI ÖRMÉNYEK ÉLETMÓDJA

Az örmények útja az óhazától Erdélyig közel fél évszázadig tartott. Ez alatt az idő alatt életükből sok, tipikusan örmény szokás, hagyomány, sajátosság ment feledésbe. Elsősorban külsőségekben (lakás, ruházat) alkalmazkodtak – és akartak alkalmazkodni – a befogadó országhoz. „Mivel más időkben élünk, mint ősünk éltek, azért kénytelenek vagyunk némely nemzeti szokást elhagyni és a viszonyokhoz alkalmazkodni” – rögzíti 1718-ban Ebessfalva tanácsa. A betelepülő örmények a dokumentumok tanúsága szerint kőalapon épült vályogházakban laktak, olyanfélében, ami a Felső-Tisza vidékére volt jellemző. A ház beosztása is hasonló volt. A meggazdagodott örmény kereskedők barokk stílusban építették új házaikat. A házak berendezéseiben is a korabeli nemesi ízlést követték.

Ruházatukban is átvették a magyar viseletet. Az erdélyi örmény szokásain híven tükrözi ezt az átvételt. A beköltöző örményeknek volt nadrágja (*csuche permvakh*), cipője (*kosik*) és díszes öve (*gháis*). A mellényt viszont a szászoktól szerezte (*lájber = német Leibchen*), nyakravalóját (*njalraval*) módisan kötötte, hozzá mentét (*mintej*), köpenyt (*kepenag*) és kalapot (*kápálus*) viselt. Hideg időben bundája (*bundá*) is volt. A nők viseletében a papucs (*pápug*) örmény eredetű, de hozzá divatos harisnyát (*kálcun = calecon* francia), és szoknyát (*vigánná = viganó* magyar) öltött az örmény hölgy. Egyéb ruhadarabjaiban is a divatban lévő magyar öltözködést követte. A gyermekek viseletének egy darabja, a hosszú ujjú, derékban szűk, hosszú felsőruha (*cháftán*) mutatja az örmény eredetet. (A díszes örmény ünnepi viseleteket még a betelepülés előtt az egyháznak ajándékozták, amelyekből egyházi öltözékeket szabtak.)

Az örmények tehát mindenben igyekeztek a befogadó ország szokásait követni, s úgy öltözködni, ahogyan az társadalmi és anyagi helyzetükhöz illett. A jólét azonban hamarosan külső jegekben is megmutatkozott, s az örmény vezetés rendeletekkel (1738, 1750) próbálta meggátolni a ruházatban is megjelenő pompát, s megakadályozni a kolónián belüli társadalmi feszültség kialakulását. A rendeletek elsősorban az arany- és ezüsthímzés alkalmazását tiltották, továbbá fűző (!), kesztyű (!), álhaj (!) és rézkorona (!) viselését. A dokumentumokat olvasva nem is az lep meg, hogy hányszor szegik meg a szabályokat az örmények, hanem az a tény, hogy bár a szebbik nem viseli a pompás ruhákat, a bírságolandók között egyetlen női nevet sem találunk! Ebben is az örmények patriarchális szemlélete tükröződik: a családfő teljhatalmú úr a családon belül, viszont neki kell viselnie a nőkért is a teljes anyagi és erkölcsi felelősséget.

Az örmény hagyományok az étkezési szokásokban öröztek meg legtovább. Az étel nem pusztán táplálék, elégetni való kalória. Az étkezés – különösen ünnepek idején – közösségi rítus, s az ember az ételkészítésben, a táplálék elfogyasztásában is egy adott közösség tagjaként éli meg önma-

gát, tehát az étel a nemzeti összetartozás jelképévé is válik. A létbizonytalanság és az állandó üldöztetés az ételek tárolásának, tartósításának sajátos formáit alakította ki. Az örményeknél a konzerválás alapvető módja a szárítás: nemcsak fűszernövényt, gyümölcsöt (alma, körte, sárgabarack, szilva, őszibarack), hanem zöldségféléket is (lósóska, zöldbab, padlizsán) szárítottak. Előnye az volt, hogy könnyen tárolható, kis súlyú, az elkészítés helyén és idején vízzel dúsítható, teljes értékű tápanyagot nyerhettek. Az erdélyi örmények húst is szárítottak, porrá őrölt formában tárolták. A leveskocka őse is örmény eredetű – „*churur*” a neve. Sűrű, fűszerekkel ízesített aludttejet megmekevergetve érlelték, főzték, szárították, majd kúp alakúra formázták. Leveskészítésnél a vízbe reszelték belőle valamennyit, majd beletették a levesbetétet, például hússal töltött derelyét, s már készen is volt az erdélyi örmények híres levese, a *Teleki Sándor* gróf által is kedvelt „*ángadsábur*”. Az anyaország hagyományaihoz képest változatlan formában éltek tovább Erdélyben az örmény ünnepei ételei (*dolma*, *gáthá*, *pászchá*, *hariszá*, *phlav*, *páchlává*). A tisztán örmény ételekhez képest ukrán-moldvai hatást mutat a „*pirahi*” és a „*buzsenyina*”. A Lengyelországból betelepült örmények hozhatták magukkal a tipikusan lengyel levest, a „*polovkát*”. A „*hirib-sislik*” a székely konyha hatását tükrözi (*hirib* = *székely gomba*). A székelyektől vették át a habarást is, s így sűrítették „*szoche-dolmá*” és „*ddum-dolmá*” ételeiket. Az örmény konyha is hatott a székelyre: a mazsolával készült örmény phlav rokonát fedezhetjük fel a székely kolbászkákban, amelybe a XVIII. századtól a rizshez mazsolát is tesznek.

Szokásaik elsősorban egyházi ünnepekhez kötődtek, s kevésbé különböztek az erdélyi katolikusokétól. A XVIII. században még szokás volt, hogy ünnepek előtt a város népe a közeli erdőből hozott ágakkal, virágokkal díszítette a templomot. Lehet, hogy az anyaországi áldozósüttőtűk (*hambarcum*) szokás élt így tovább, vagy még régebbi, pogány kori szokás továbbéléséről van szó. Az örmény áldozat (*matagh*) szokása is élt: a gazdagok nagy ünnepek előtt birját, borjút vágtak, s a húst szétosztották a város szegényei között.

A családi élet ünnepei a magyar szertartásokhoz hasonlóan folytak le, csak az asztalon felszolgált étel volt örmény. A gazdag örmény családok átvették az Európa-szerte francia mintára elterjedt menyasszonyi kosár küldésének szokását. Az ajándékokkal, édességekkel, ékszerekkel megpakott kosarat a főlegény küldte menyasszonyának. Cserébe hímzett inget, nyakkendőt, édességet kapott. A házassági szerződésnek fejedelmi kelengyét kellett adni. A menyasszonyi kelengye két részből állt: a „*dsehez*” megfelelt a hagyományos „kelengye” jelentéstartalmának. Az „*ereszdsur*” pedig a hozománynak az a része (*ingatlan, tőke*), amely jogilag soha nem lehetett a házastársak közös tulajdona, a férj nem rendelkezhetett fölötte. Az örmény asszony családán belüli egyenjogúságát nemcsak szorgalmas munkája, hanem anyagi függetlensége is biztosította.

A XIX. század végére az örmény családok szerkezetében is változás történt. A bevándorló családok még patriarchális nagycsaládok, „*gerdásztánok*” voltak. A családfővel fiai és azok családja élnek. Később már csak a legidősebb fiú és családja él az apával. A XX. században a gerdásztán felbomlik – bár gyakori, hogy az egyedül maradt családfő fia családjában él – az örménység kis-családokban, „*endánikhokban*” él napjainkig.

MAGYARORSZÁGI ÖRMÉNYEK A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN

Az örmények élete az egyházközség keretei között szerveződött az utóbbi ötven évben. A mekhitaristáknál képzett lelkészek a sanyarú körülmények ellenére összefogták a magyarországi örményeket. A mostani örmény templom megvétele és átalakítása a *Csikszépvízről* jött *Kádár Dániel bécsi mekhitarista lelkész* nevéhez fűződik. Az ő lelkes, több évtizedes munkájának köszönhetően a *Teleki Pál*, majd a *Semmelweis* utcai bérlemények után sikerült megvásárolni az *Orlay utca* 6. szám alatti villát. Itt épültetladdal kápolnát, a felső termekben múzeumot létesített. A múzeum anyaga több ezer tárgyat tartalmaz, egyházi kegytárgyakat, kéziratokat, nyomtatványokat, okleveleket, régészeti leleteket, néprajzi tárgyakat, egyszóval mindazt, ami az örménység múltjával, történetével kapcsolatos.

A személyi kultusz jogtalanságai az örményeket is sújtották. A kitelepítéseknek is sokan estek áldozatul. 1952-ben megszűnt a magyarországi örmények egyesülete. Magyarország politikai helyzete megakadályozta a nemzetiségi szervezkedéseket, a diaszpórával a vasfüggöny miatt, az anya-

országi örményekkel – a Szovjetunió nemzetiségi politikája miatt – nem alakíthattak ki primer kapcsolatokat. Bár voltak testvérmegyék és testvérvárosok, a civil kezdeményezések a magánkapcsolatok keretén belül maradtak.

Csodálatos módon – Moszkva kikapcsolásával – 1968-ban a magyar és az örmény tudományos akadémiaknak sikerült közvetlen kapcsolatot létesíteniük; ez fellendítette a hazai armenisztikai kutatásokat is. A közös kutatásokat magyar részről Schütz Ödön armenológus szorgalmazta. Schütz Ödön kutatásai mellett az ELTE Bölcsészettudományi Karán 1958-tól a nyolcvanas évekig oktatott örmény nyelvet. Az örmény nyelv elsajátítása így elsősorban azon örmény származásúak számára volt lehetséges, akik valamilyen felsőoktatási intézmény hallgatói lettek. A nyelv tanítását a későbbiekben *Szalmási Pál* irodalomtörténész folytatta.

A közös kutatások eredménye egy 1983-ban *Jerevánban* megjelent cikkgyűjtemény lett „*Az örmény-magyar történelmi és kulturális kapcsolatok történetéből*” címmel. Magyar részről Schütz Ödön mellett olyan neves személyiségek publikáltak benne, mint *Vörös Antal*, *Niederhauser Emil* és *Trócsányi Zoltán*. A hatvanas években a Magyar-Szovjet Baráti Társaság keretein belül fejthettek ki kulturális tevékenységet a hazai örmények. 1983-ban, az egyesületi törvény megszületésével új lehetőség nyílt az önszerveződésre, s 1987-ben megalakult az „*Arménia*” magyar-örmény baráti kör. Ebből nőtt ki 1992-re az „*Arménia Népe*”, a Magyarországi Örmények Kulturális Egyesülete. Már ezekben az években érezhető volt a magyar állam segítőkészsége. Minőségileg változott meg a hazai nemzetiségek élete a nemzetiségi törvény elfogadása után, amikor az örményeket is honos kisebbségként ismerték el.

Állami támogatással jelentettük meg 1994-ben *Gevork Emin: Hét ének Örményországról* című művét (*Rab Zsuzsa* fordításában). Ekkor szerveződött meg a „nagy” nemzetiségek (német, szlovák, román, cigány) mellett a kislétszámú nemzetiségek televíziós magazinja, a *RONDÓ*, amely minden hónap utolsó csütörtökén ötven percben öt nemzetiség (bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin) mindennapjaiból, kulturális örökségéből ad ízelítőt. A műsor iránt nemcsak az érintett nemzetiség érdeklődik, a nézettségi index nagyszámú magyar nézőt feltételez. Az új TV2 műsorán minden vasárnap délelőtt jelentkezik a GYÖKEREINK című felőrási kisebbségi magazinműsor, mely 1997 októberé óta látható; ugyanezen a csatornán öt perces kisebbségi híradó várja az érdeklődőt *ITTHON E HAZÁBAN* címmel. Más műsorok is szívesen keresik fel az örményeket (*ÁTFOGÓ*), s minden lényeges esemény médianyilvánosságot kap. *Charles Aznavour* látogatása az Orlay utcában, egyházi ünnepek, az örmény nagykövet beiktatása, népitáncos-együttes magyarországi vendégszereplése, örmény keresztelési rituálé vagy örmény farsangi mulatság egy ország nyilvánossága előtt jelenik meg, s a hazai örmények életében ez a műsor is összefogó erő.

A kisebbségek sajtóforuma a BARÁTSÁG című havilap, amelynek szerkesztője nem hagyta figyelmen kívül az örményeket sem. Itt jelenhetett meg magyarul először a magyarországi örmények története (a betelepedéstől napjainkig), s az 1915-ös mérszárlás 80. évfordulójára „A többi néma csend...” külön mellékletként. A lap nemcsak történeti, de szépirodalmi, vagy tudományos ismeretterjesztő jellegű cikkeknak is helyet ad.

A kisebbségi önkormányzatok megalakulása (1994. november) nemcsak tömörítette az örményeket, de lehetőséget adott arra is, hogy számukat, földrajzi elhelyezkedésüket – miután ezekről pontos felmérések a századelő óta nem készültek – megközelítően felmérhessük. Legalább tíz ezernyi örmény él Magyarországon területén – a legtöbben Budapesten – foglalkozás szerint elsősorban értelmiségiek.

Kisebbségi önkormányzat alakítását egy településen, vagy egy kerületben öt – a honos nemzetiségekhez tartozó – személy kezdeményezheti. A helyi települési önkormányzat ezután köteles választásokat kiírni, s ő felügyeli a választások törvényességét is. Legalább öt képviselőt kell jelölnie az adott kisebbségnek. A választások a kitűzött időpontban, törvényes keretek között mennek végbe. A kisebbségi önkormányzat létrehozásához az adott településen legalább 100 érvényes szavazat szükséges. A hazai örmények is éltek az törvény biztosította lehetőségekkel, s 1994-ben Budapesten a II., V., VI., XII., és XIV. kerületekben, vidéken Veszprémben és Szigethalmon választás útján megalakultak az első örmény kisebbségi önkormányzatok. 1995-ben kisebbségi pótválasztásokra nyílt lehetőség, s szintén választás útján Budapest III., XIII., XXI. kerületeiben alakultak új önkormányzatok. Létrejött az Országos Örmény Önkormányzat és a Fővárosi Örmény Kisebbségi Önkormányzat is. Ezenkívül *Debrecenben*, *Nyíregyházán*, *Dorogon* és *Székesfehérvá-*

ron alakultak önkormányzatok. Míg Budapesten a régebben betelepültek mellett az újonnan bevándorlók együttesen alakítottak önkormányzatokat, addig a vidéki városokban főleg a közelmúltban betelepültek éltek azzal a lehetőséggel, amely segít identitásuk megőrzésében, nemzeti hagyományaik ápolásában. A kisebbségi önkormányzatok állami támogatást kapnak, minden egyes önkormányzat azonos mértékű támogatásban részesül. Ezenkívül a magyar állam a kisebbségek létszámától függő támogatásban részesíti a nemzetiségeket. Emellett kaphatnak támogatást a helyi önkormányzatoktól is – ennek mértéke a helyi önkormányzatok anyagi helyzetének függvénye. Van olyan kisebbségi önkormányzat, amelyet – anyagi erőforrás híján – nem támogat a helyi önkormányzat. Ezenkívül a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal és Közalapítvány évente pályázatokat hirdet, amelyben a támogatás összegét a pályázó irányozza elő – a döntő szó természetesen a pályázatokat elbíráló kuratóriumoké. A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal és Közalapítvány támogatja azokat a törekvéseket, amelyek az anyaországgal létesítenek szorosabb kapcsolatot, oktatási programokat, tankönyvkiadást, anyanyelven megjelenő könyvkiadást, műsoros estek szervezését, kiállításokat, rendezvényeket, kultúrprogramokat – mindazt, ami megítélése szerint az adott kisebbség identitástudatának megerősítését, kultúrájának ápolását, terjesztését, széleskörű megismertetését segíti elő.

A kisebbségi nyelvhasználatot a magyar törvények nemcsak engedélyezik, hanem segítik is. A nemzetiségi oktatás új alapjait állami segítség nélkül nem tudtuk volna lerakni. Az örmény iskoláknak Magyarországon (Budapesten) nincsenek hagyományai. A két világháború között az örmény kereskedelmi társaság biztosította néhány tanuló velencei nyelvi képzésének anyagi fedezetét. Az utóbbi ötven évben csak a Bölcsészkaron tanítottak heti két órában örmény nyelvet. Az örmény oktatás elindítását az is nehezítette, hogy nem volt megfelelő helyiség a tanítás számára. A hétvégi iskola programját tapasztalt pedagógusunk dolgozta ki, s összehangoltuk a Művelődésügyi Minisztérium kisebbségi oktatási programjával. Jelenleg Budapesten két csoport, vidéken (Debrecen, Nyíregyháza, Székesfehérvár) 3 csoport tanul örmény nyelvet és népismereti tárgyakat (történelem, művészettörténet, irodalom, etnográfia). Veszprémben is jelezték tanulási szándékukat. A csoportbontás elsősorban életkor szerinti, s ehhez alkalmazkodik a tanítás szintje is.

Szintén önkormányzati segítséggel és állami támogatással zárkózik fel a többi kisebbség kiadói tevékenysége mellé az örmény publikáció. Reprint kiadásban jelent meg *Szongott Kristóf: A magyarhoni örmény családok Genealógiája*, amely a magyar örmények rokonsági kapcsolatainak, névetimológiájának alapvető kézikönyve. *Bona Gábor*, magyar hadtörténész írta meg (és két nyelven jelent meg 1995-ben) az 1848-49-es szabadságharc örmény származású hőseinek (Kiss Ernő, Lázár Vilmos) történetét. Egy évvel később, 1996-ban ugyancsak az önkormányzatok támogatásával jelent meg *Kedves Gyula Cziket János táborkok élettörténete*. Több szponzor mellett az Országos és az V. kerületi Örmény Önkormányzat támogatásával látott napvilágot *Schütz Ödön örmény irodalmi antológiája „Hajk és Bél harca”* címmel. Állami támogatással indult a magyar-örmények első lapja, az ARARAT. 1995 decembere óta kéthetenként folyamatosan jelenik meg. Kétnyelvű kiadvány, így az anyaországba és a diaszpóra központjaiba is jut belőle. Megjelennek benne a hazai, az anyaországi, vagy a diaszpóra örmény vonatkozású eseményei. Emellett fontos ismeretterjesztő szerepe is van. Művészettörténeti, néprajzi, irodalmi cikkei segítik a sok tekintetben asszimilálódott hazai örménységet abban, hogy viSSZataláljon gyökereihez. Az állami támogatás mellett okvetlenül meg kell említeni azt a szellemi potenciált, amellyel a hazai örmények rendelkeznek (történész, számítógépes tudással is rendelkező fordító, irodalomtörténész, stb.), ugyanis enélkül nem lehetett volna ilyen színvonalon kiadni az újságot.

Az önkormányzati szervezeti forma új lehetőségeket biztosított a minőségben is új kapcsolatok felvételéhez. A legközelebbi diaszpórákkal (*Velence, Bécs, Erdély*) állandó jó kapcsolatot épített ki a hazai örménység. A magyarországi örmények jelenlétét jelezték több diaszpóra felé (párizsi, amszterdami, kuvaiti, jeruzsálemi, los-angelesi), a kapcsolat kiépítése folyamatban van. Az anyaországgal is új megállapodások születtek, a kulturális és tudományos szférákban új kapcsolatokat építettek ki, ugyanakkor a régieket is fenntartják.

1995 novemberében iktatták be Örményország első közép-európai (budapesti, bécsi, pozsonyi, prágai) nagykövetét, Asot Voszkanjan-t, aki Bécsből látja el feladatait.

1995 novemberében magyar tudósok kezdeményezésére – s nemcsak a humaniorák, hanem a természettudományok – jelesül a lézerfizika területén is –, megállapodást írtak alá a magyar és az

örmény akadémia képviselői. 14 közös kutatási témát jelöltek meg, amelyek ebben a szférában az együttműködés új lehetőségeit biztosítják.

Az új törvények és a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal szervező munkája következtében nemcsak a nemzetiségek belső élete élénkült meg. A nemzetiségek nemcsak önmagukat találják meg, hanem egymást is, ugyanakkor mindig tudatosan élnek meg Magyarországhoz fűződő mély kulturális kapcsolatukat. A kettős identitás tudata nemcsak az örményekre, de a Magyarországon élő többi nemzetiségre is jellemző. A milicentenáriumi ünnepségsorozathoz kapcsolódtak Komárom – Esztergom megye nemzetiségi jellegű rendezvényei. Ezek a rendezvények nemcsak saját nemzetiségi értékeinket fedeztetik fel velünk, hanem megtanítanak becsülni és tisztelni más nemzetiségek kultúráját és értékeit is.

A magyarországi örménység újászületését egyértelműen a rendszerváltás utáni Magyarország új kisebbségpolitikájának köszönheti. Az életbe léptetett törvények a teljes asszimilációtól menteték meg a hazai nemzetiségeket e számbelileg kicsiny, ámde gazdag és ősi kultúrával rendelkező csoportját. Az államtól kapott anyagi támogatás nemcsak saját életkereteinek újjászervezését tette lehetővé, hanem azt is elősegítette, hogy a maroknyi népcsoport utat találjon a gyökerek, az anyaország felé, s utat testvérei, az örmény diaszpóra felé is. Ez az anyagi támogatás különösen nagy jelentőségű, hiszen egy olyan állam vállal áldozatokat, amely a könyvkiadás, oktatás, a kulturális élet egyéb területein maga is nehézségekkel küszködik. Ezt az áldozatvállalást a nemzetiségeknek önmagukban tudatosítaniuk s értékelniük kell.

Az örmények – évszázadok óta üldözött nemzet fiai – a befogadó, őket toleráló nemzet iránt mindig is hálásak voltak. Ezt a hálát – akár anyagi, akár fizikai áldozatok során – az elmúlt századokban kifejezésre juttatták. A hazai örmények mai nemzedéke is ezt a történelmi hagyományt akarja folytatni, hogy megvalósulhasson a Szent István által megálmodott, soknemzetiségű, gazdag kultúrájú, mégis egységes és erős Magyarország.

BIBLIOGRÁFIA

KORBULY DOMONKOS-SIMON J. ZAVEN: Örmény-magyar bibliográfia magyar nyelven (Cikkek, monográfiák) Népművelési Intézet, 1986. 90 p.

ÁVEDIK-HERMANN-HOVHANNESIÁN: Az örmények
A Magyarországi Örmények Egyesületének kiadása 1921.

ÁVEDIK LUKÁCS: Erzsébetváros monográfiája Szamosújvár, 1896. 322 p

HOVHANNESIÁN EGHIA: Arménia Népe Gödöllő, 1934. 302 p

KÁDÁR JÓZSEF: Szamosújvár története Dés, 1903.

SZONGOTT KRISTÓF:

A magyarhoni örmény családok genealógiája Szamosújvár, 1898. 218 p. Budapest, 1995. 226 p.
- Szamosújvár monográfiája 1700 - 1900. I. - II. - III. kötet 1901. -
A magyarországi örmények ethnographiája IV. 1903.

TARISZNYÁS GYÖRGYI: Az örmény karácsony Budapest, 1943. 65 p.

TEMESVÁRY JÁNOS: A magyar-örmény nemes családok címerlevelei Szamosújvár, 1896. 236 p.

ÖRMÉNY NYELVEN:

HAJ-HUNGARAKAN PATMAKAN JEV MSAKUTHAJIN KAPERI PATMUTHJUNIC
(Az örmény-magyar történelmi és irodalmi kapcsolatok történetéből - cikkgyűjtemény)
Az Örmény Tudományos Akadémia kiadványa, Jereván, 1983. 472 p.

HAJ ZSOGHOVRDI PATMUTHJUN I-VI.

(Az örmény nép történelme) Jereván, Akadémiai kiadó, 1981.

AZ ÖNKORMÁNYZATISÁG LEGFONTOSABB ESEMÉNYEI ÉS EREDMÉNYEI 1995 - 1997

AZ ÖNKORMÁNYZATOK MEGALAKULÁSA ÉS CÉLJAIK

A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. tv. lehetőséget adott a magyarországi örmények számára, hogy az 1994. évi önkormányzati választásokon - majd később az 1995. évi pótválasztásokon - kisebbségi önkormányzatokat hozzon létre. A választásokon indult jelöltek nagy számban a már több éve működő *Arménia Népe Kulturális Egyesület* tagjaiból kerültek ki. Így alakult meg Budapest II., III., V., VI., XI., XII., XIII., XIV., és XXI. kerületében és hat vidéki településen (Debrecen, Dorog, Nyíregyháza, Székesfehérvár, Szigethalom, Veszprém) örmény kisebbségi önkormányzat. A létrejött önkormányzatok képviselői közül hozták létre 1995. februárjában az *Országos Örmény Önkormányzatot* (elnök: Avanesian Alex) Az önkormányzat székhelye: 1095 Budapest, Soroksári út 3/A III/2.

Az örmény kisebbségi önkormányzatok megalakulása nagy lehetőséget teremtett a kitűzött célok megvalósításában. Az önkormányzatok fő feladata a magyarországi örmények összefogása és a kulturális autonómia megvalósítása. 1995-ben röviden így fogalmazódtak meg a hazai örménység céljai: a magyarországi örmények érdekképviselése; az örmény identitás megőrzése, az örmény nyelv ápolása, fenntartása; az örmény keresztény vallás gyakorlása; az örmény ünnepek megtartása világi és egyházi vonalon; az örmény tárgyi és szellemi kultúra megismerése és ápolása; állandó kétnyelvű televízió- és rádióműsor; rendszeres kétnyelvű újság megjelenítése; örmény témájú könyvek kiadása magyar és örmény nyelven; örmény tanszék létrehozása egyetemi szinten; kapcsolattartás Örményországgal és a diaszpórában élő örményekkel.

Az itt felsorolt célokból nagyon sok elképzelést sikerült megvalósítani a három év alatt, tehát azt is mondhatjuk, hogy a kisebbségi önkormányzatiság - amely még szinte a tanulókorszakát éli - működőképesnek bizonyul. Mindez annak ellenére, hogy a kisebbségi önkormányzatok képviselői nem főállásban foglalkoznak az ügyekkel, végzettségük és tudásuk nem minden esetben felel meg az elvárt követelményeknek, állandóan tanulniuk kell az új szerepet, így még nagyobb erőfeszítést igényelnek a megoldandó feladatok.

A BUDAPESTI ÖRMÉNY KATOLIKUS TEMPLOM

Az örményeknél a *kereszténység 301 óta államvallás*, így érthető, hogy a hazai örmények is fontosnak tartották, hogy saját templomuk legyen. A magyarországi örmények egyetlen egyházi központja, mely 1972-78 között az örmények saját erejéből épült, Budapest XI. kerületében az Orlay u. 6. sz. alatt található. Az Örmény Katolikus Templomban található egy egyedülálló örmény könyvtár és múzeum, mely a nagyközönség számára még nem látogatható; csak az egyházközséggel előre egyeztetett időpontban tárlatvezetővel lehet megtekinteni a gyűjteményt.

A kisebbségi önkormányzatok megalakulásáig az Orlay utcai Örmény Katolikus Templom volt szinte az egyetlen olyan hely, ahol az örmények együtt ünnepelhettek, összejöveteleiket tarthatták. Az Örmény Katolikus Templomban minden vasárnap 11 órakor örmény és magyar nyelvű misét celebrál P. Leszkovszky Pál kisegítő lelkész. A templom évente két nagy ünnepet tart: júniusban Világosító Szent Gergely, szeptemberben Fogolykiváltó Boldogasszony ünnepét. A mise alatt kísétszámú kórus orgonakísérettel éneklék az örmény liturgiát és a magyar népénekeket. Az ünnepi szentmisék alkalmával rendszerint Bécsből érkeznek a *Mechitharista Rendhez* tartozó örmény papok. 1996-ban a budapesti Örmény Katolikus Templom életében fontos előrelépés történt: újjáalakult az egyháztanács, biztosítva a hazai örmények vallási életének világi irányítását. 1997. szeptemberétől olvasható az *Örmény Egyházi Hírlevél* - az Ararát újság mellékleteként -, mely tájékoztatja az örmény közösséget az egyházi tervekről, eseményekről, újdonságokról. A templomban lehetőség van keresztelezésre, házasságkötésre, és az elhunytak is örök nyugalomra kaphatnak. A

templom egyben az összetartozást is szolgálja, s mivel Magyarországon ez az egyetlen örmény templom működik, a szentmisékre mindenkit szeretettel várnak, akár katolikus, akár más vallású, sőt akkor is, ha nem örmény, de érdeklődik az örmény liturgia iránt.

AZ ÖRMÉNY KULTURÁLIS KÖZPONT

Az önkormányzati működés kezdetén az örmény képviselők már tervbe vették, hogy az Örmény Katolikus Templom mellett világi központot létesítenek, de sajnos akkor ez a terv különböző okok miatt meghíúsult. A világi központ, az örmény kulturális központ létesítésének gondolatát nem vetették el, és az örményekre jellemzően nagy kitartással 1997-re sikerült a Belváros-Lipótváros Örmény Kisebbségi Önkormányzatnak megvalósítani tervüket: október 5-én ünnepélyes keretek között a Paradzsánov-fesztivál megnyitójával megnyílt az **Örmény Kulturális és Információs Központ**, mely az V. ker. Deák Ferenc u. 17. sz. alatt található. A Közép-Európában egyedülálló, Budapest belvárosában székelő központ célja az örmény kulturális értékek megőrzése, ápolása és terjesztése, valamint az információk továbbítása. Távoli terve, hogy ez a központ adjon otthont az európai örmény diaszpóráknak is. Programjuk között szerepelnek kiállítások, filmapok, klubnapok, különböző rendezvények szervezése és kis örmény könyvtár létrehozása. Itt működik nagy érdeklődéssel több csoportban az örmény nyelv, történelem, zene és irodalom oktatása is.

A Belváros-Lipótváros Örmény Kisebbségi Önkormányzat 1997-ben alapított „Közalapítvány a magyar-örmény kapcsolatok fejlesztéséért” szintén az Örmény Kulturális és Információs Központban működik. A közalapítvány célja az örmény – magyar kapcsolatok minden téren való támogatása, elősegítése, fejlesztése. Támogatni kívánja a Magyarország és Örményország közötti általános kulturális és kereskedelmi kapcsolatok illetve az ezzel kapcsolatos információáramlás fejlesztését, a két ország közötti kommunikációs lehetőségek szélesítését, a turizmus fejlesztését, mindezzel összefüggő tanácsadás szervezését. Ezen tevékenységekhez a közalapítvány elsősorban személyi, majd anyagi jellegű segítséget is kíván és tud adni mindazoknak, akik hozzá fordulnak. A közalapítvány maga is tevékenyen közreműködik a tevékenységek szervezésében: cseresz-tündíjak kialakításával, oktatási, tudományos vagy kutatási cseresprogramok kidolgozásával, tanácsadással, információs adatbank kialakításával és használatának biztosításával, kiállítások, konferenciák szervezésével, nemzetközi kiadványok megjelenítésével.

ÚJSÁG- ÉS KÖNYVKIADÁS

A magyarországi örményeknek – kisebb-nagyobb megszakításokkal – már a XVIII. századtól létezett saját újságuk. A XIX. század végén (1887-1909) Szongott Kristóf Szamosújváron megalapította az „Arménia” című magyar nyelvű, havonta megjelenő folyóiratot, mely a magyar ajkú olvasók számára is nyitott volt, és az alapító célul tűzte ki az örmény kultúra minél szélesebb körben való megismertetését. Az örmény kisebbségi önkormányzatok megalakulásával a magyarországi örményeknek is egyik legfontosabb céljuk egy kétnyelvű újság megjelenítése volt. Így született az ARARÁT – az Országos Örmény Önkormányzat magyar és örmény nyelvű kéthetente megjelenő hivatalos lapja, amely 1995. decemberében jelent meg először. A kétezer példányszámban megjelenő, színvonalas, szép kiállítású lap folyamatosan hírt ad a magyarországi örmények életéről, az anyaországról és a diaszpórában élő örménységről egyaránt. A rendszeres tájékoztatás mellett komoly művészet- és építészettörténeti, tudományos és ismeretterjesztő funkciót lát el. Az ARARÁT újság mellékleteként jelenik meg 1997. szeptemberében az Örmény Egyházi Hírlevél.

Az örmény kisebbségi önkormányzatok másik kiemelt fontossággal kezelt feladata: az örmény témájú könyvek magyar és örmény nyelvű kiadása. A nagy költséggel járó könyvkiadásban valóban nagy segítséget nyújtottak az örmény kisebbségi önkormányzatok anyagi lehetőségei. Ily módon jelenhetett meg 1995-ben a „Hajk és Bél harca” – *A régi örmény irodalom kincsestára* I. rész dr. Schütz Ödön armenológus szerkesztésében, aki az irodalmi részt összeválogatta, s egyben a történeti és irodalmi bevezetőket írta. A könyv kiadását az Országos és a Belváros-Lipótváros Örmény Kisebbségi Önkormányzat egyaránt támogatta. Szintén 1995-ben jelent meg Bona Gábor: *Az 1848/49-es szabadságharc örmény hősei* című munkája, melyből többek között megtudhatjuk,

hogy Kiss Ernő és Lázár Vilmos ereiben is örmény vér csörgedezett. A könyvét a Fővárosi, a Belváros-Lipótváros, a XI. kerületi és az Országos Örmény Önkormányzat támogatta. Ugyanebben az évben látott napvilágot reprint kiadásban Szongott Kristóf: *A magyarhoni örmény családok genealógiája* című, először 1898-ban Szamosújváron megjelent egyedülálló gyűjteménye. A kötet, mely a vezeték- és keresztnévüket etimológiai értelemben vizsgálja, a XI. kerületi és az Országos Örmény Önkormányzat anyagi támogatásával és saját kiadásban készült. A könyv igazi ritkaságnak számít, és újbóli kiadása a Szongott családnak köszönhető. 1996-ban – Bona Gábor könyvéhez hasonló kivitelben – jelent meg Kedves Gyula: Czetz János, a szabadságharc legifjabb tábornoka című könyv. Az 1903-ban kiadott Szongott Kristóf: *Szamosújvár szab. kir. város monográfiája*, IV. kötet. *A magyarországi örmények ethnographiája* című könyve igazi csemege a kutatóknak, érdeklődőknek, mely 1996-ban (reprint) jelent meg ugyanolyan körülmények között, mint az 1995-ben megjelent Genealógia című könyv. 1996-ban két nyelven, magyarul és örményül adta ki az Országos Örmény Önkormányzat Anahit Szimonján: *A magyarországi örmény sajtó XIX-XX. századi története* című könyvét, melyben a társadalmi, a közművelődési és a politikai kiadványokat külön elemzi. Szintén két nyelven, magyarul és örményül jelent meg Derenik Demircsjan: *Hős Nazar országlása és bukása avagy A botcsinálta népkirály* – mesei vígjáték öt felvonásban, mely gyermeklelkű felnőttek és felnőttlelkű gyermekek számára nyújt élményben gazdag olvasást. A különleges kötethez a Belváros-Lipótváros, a XI. kerületi és a XIII. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat is támogatást nyújtott, és az Országos Örmény Önkormányzat adta ki 1997-ben. Ugyanebben az évben, reprint kiadásban, egy újabb felbecsülhetetlen értékű Szongott Kristóf kötet jelent meg: az először 1901-ben kiadott Szamosújvár szab. kir. város monográfiája 1700-1900. I. kötet. Általános rész.

Az önkormányzatok fiatal írók műveit is szívesen támogatják. *Diramerján Artin*, akinek első kötete *Artin versek* címmel 1994-ben az Arménia Népe Kulturális Egyesület anyagi hozzájárulásával jelent meg, ebben az évben újabb kötettel gazdagodott: *Artin az utazó*, versek 1994-1997. A verseskötet ideén a Terézvárosi Örmény Kisebbségi Önkormányzat támogatta.

Ez év végén jelenik meg Movszesz Chorenaci: *Nagy-Örményország története* című könyve az Országos Örmény Önkormányzat gondozásában.

NEVEZETES ESEMÉNYEK, RENDEZVÉNYEK

Az örmény kisebbségi önkormányzatok fő tevékenységi köre az örmény kulturális misszió. Az országban működő valamennyi örmény kisebbségi önkormányzat teljesíti ezt a nemes feladatot. Képtelenség lenne pontosan felsorolni, hogy hol, mit teljesítettek, de három év legkiemelkedőbbjeit feltétlenül meg kell említeni.

Még meg sem száradt a tinta a képviselői megbízóleveleken, a magyarországi örmények már buzgón készítették terveiket, mérlegelték anyagi lehetőségeiket. A kezdetek kezdetén 1995-ben Veszprémben már ismeretterjesztő előadást szerveztek a magyarországi örményekről, majd megemlékezést tartottak az 1915-ös örmény genocídium (népirtás) emlékére, sőt még abban az évben városukban vendégszerepelt a Hatisz néptáncgyűttes Örményországból.

Dorogon a Megbékélés napja alkalmából az örmények rendezvényt szerveztek, Zuglóban (XIV. ker.) örmény vándorkiállítás volt látható. Budapesten a Terézvárosban (VI. ker.) a Terézvárosi Örmény Kisebbségi Önkormányzat és a Humánia Egyesület közös támogatásával megalakult a HUM-ART Színiakadémia, mely drámai műhely célul tűzte ki az örmény színdarabok előadását. Ugyanitt és ekkor örmény gasztronómiai ételbemutatóra került sor a Kmetty utcában.

1996-ban hagyományteremtő céllal Debrecenben, a Vigadóban megrendezték az első örmény bált, ahova eljöttek az örmények az ország minden tájáról. (Egyébként utoljára 1948-ban Budapesten volt örmény bál.) 1997-ben ismét megrendezték.

A genocídium 81. évfordulójára megszületett Franz Werfel: *Musza Dagh negyven napja* című regényének drámaadaptációja, *A Musza Dagh, avagy a bárány vére* címmel, melynek alkotója *Diramerján Artin*. Az ősbemutatót április 27-én tartották meg a HUM-ART Színiakadémia előadásában, Kopetty Lia színművésznő, a drámai műhely vezető tanára rendezésében. A közönség lelkesen fogatta a már regényből ismert történetet.

A magyarországi örménység képviselői részt vettek a Komárom-Esztergom megyei Nemzeti-ségi napokon és Tatabányán az I. Országos Nemzetiségi Fesztiválon is, ahol még díjat is nyertek. Az örmény kiadványokat a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon külön nemzetiségi pavilonban állították ki, ahol az örmény kiadványok igen nagy sikert arattak. Budapesten a Páneurópai Fesztivál keretében az örmény kisebbségi önkormányzatok létezése óta rendszeresen szerepelnek a hazai örmény művészek.

Ugyanebben az évben indult be a Beivárosi Örmény Klub és az Országos Örmény Önkormányzat Osiris Klubest-sorozata. A klubesteken ismeretterjesztő előadások, zenés, irodalmi műsorok neves előadók és kiváló művészek léptek fel. Békásmegyeren nemzetiségi nap keretében a III. kerületben is megismerhették az örmény kultúrát.

A magyarországi örmények 1995 óta minden évben október 5-én emlékeznek meg az 1848-49-es szabadságharc örmény hőseiről, az aradi vértanúkról. Az Országos Örmény Önkormányzat által 1995-ben alapított Kiss Ernő-Lázár Vilmos emléklakettet minden évben október 5-én ünnepélyes keretek között azok kapják, akik nagyon sokat tettek az örménységért. Az ünnepélyes díjkiosztásra 1995-ben az Orlay utcai Örmény templomban, 1996-ban a Városháza dísztermében, 1997-ben pedig az új Örmény Kulturális és Információs Központban került sor.

1996-ban az ország vendége volt Dianne Goolkasian Rahbee, Amerikában élő örmény zene-szerzőnő, akinek műveit fiatal örmény és magyar zenészek adták elő óriási sikerrel Budapesten, Kaposváron és Debrecenben.

Ugyanekkor rendezték meg az első Örmény filmhetet az Örökmozgó Filmmúzeumban Budapesten. Szóinokon, Nyíregyházán és Budapesten a Néprajzi Múzeumban karácsonyi szokásokkal, zenés műsorral mutatkozott be az örmény nemzetiség. Év végén első alkalommal rendezte meg a II. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat a Budapesti Örmény Ifjúsági Találkozót, ahol a magyarországi örmény ifjúság ismerhette meg egymást. A karácsonyi bemutatkozáshoz hasonlóan, 1997-ben a Néprajzi Múzeumban húsvéti örmény népszokásokat mutattak be.

Áprilisban két emlékeztető esemény történt: Anna Mailian operaénekesnő, a Varsói Mozart Akadémia ösztöndíjasa adott szíelőestet a budapesti Örmény templomban, Székesfehérvárott, Debrecenben és Nyíregyházán. A nagysikerű és emlékeztető Orlay utcai koncertről minőségi videofelvétel is készült. Április 26-án Örmény katolikus szertartású ünnepélyes gyászmisét tartottak az örmény genocídium áldozatainak lelki üdvéért a budapesti Szent István Bazilikában, melyet P. Paul Kodjanián CÍMÜM. Vind a mechitarista szerzetesrend bécsi generális-főapátja celebrált. Az ünnepi misén az örmény papok és papnövendékek mellett közreműködött a Budapesti Görögkatolikus Kórus Bubnó Tamás vezetésével. A gyászmisét egy szép kivitelű videokazetta örökítette meg.

Júniusban, Világosító Szent Gergely ünnepének előestéjén a zuglói Kisebbségek Házában ünnepélyes keretek között a Zuglói Örmény Kisebbségi Önkormányzat és a Csíkszereda Polgármesteri Hivatala közötti Együttműködési megállapodás alapján kopjafát állítottak a Csíkszereda és környékén élő és a zuglói örmények tiszteletére.

A Biblia szerint Noé bárkája az özönvíz után az Örmény-fennsíkon kötött ki. Erre emlékezve kezdeményezte a Veszprémi Örmény Kisebbségi Önkormányzat az Európában egyedülálló szobor felállítását: 1997. szeptember 21-én Örményország függetlensége napja alkalmából került átadásra Veszprémben Pogány Gábor Benő szobrászművész „Ararát” című köztéri szobra. A mű Ararát hegyét és a bárkát, ily módon az emberiség történelmét ábrázolja. A szobor Veszprém központjában a Séd mozi előtt áll. Az Ararát szobor támogatói az Országos Örmény Önkormányzat, a Veszprémi Örmény Kisebbségi Önkormányzat, a Veszprém Megyei Közgűűlés és Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata.

A szegedi „Értelmisség 97 Nyári Egyetem” konferencia is meghívta az örménység képviselőjét, hogy tartson előadást a Magyarországi Etnikai Kisebbségi Szekcióban „A Kárpát-medence örmény közösségei” címmel. Az előadást követően sikerült felvenni a kapcsolatot a szegedi örményekkel.

Az Budapesti Őszi Fesztivál keretében az Örökmozgó Filmmúzeumban immár másodszorra Örmény filmhetet rendeztek, ezúttal Paradzsanov filmjeiből. Ugyanebben az időben Csepelen is látható volt a filmek egy része.

Október 5-én megnyitotta kapuit az Örmény Kulturális és Információs Központ, melyre meghívást kapott Vartan Oszkanjan is, az Örmény Köztársaság külügyminiszter-helyettese. Ez a nagy-

szabású megnyitó egyben a pazar és lenyűgöző Paradzsanov képzőművészeti kiállításnak a megnyitója is volt. Ezzel egyidőben a Hotel Hiltonban Örmény gasztronómiai hetet szerveztek. (Az Örmény Kulturális és Információs Központtal külön fejezet foglalkozik.)

KAPCSOLATOK AZ ANYAORSZÁGGAL ÉS A DIASZPÓRA ÖRMÉNY KÖZÖSSÉGEIVEL

Az örmény kisebbségi önkormányzatok nemcsak a Magyarországon belüli kapcsolatok kiépítését tartják feladatuknak, hanem az anyaország és a diaszpórában élő örmények közösségeivel való kapcsolatépítést is. A jó működést bizonyítja az, hogy a kapcsolatok egyre jobban megerősödtek.

1995. novemberében került beiktatásra Asot Voszkanjan, közép-európai örmény nagykövet, aki Bécsből irányítja az ügyeket. A nagykövet 1996. februárjában látogatást tett Magyarországon, amikor Göncz Árpád köztársasági elnöknek átadta megbízólevelét, és részt vett az Orlay utcai Örmény Katolikus Templomban rendezett fogadáson is.

1996. szeptemberében került sor az Örmény Köztársasági elnöki választására, miszerint a törvény értelmében a külföldön, tehát a Magyarországon élő örmény állampolgárok is élhetnek választási jogukkal. A szavazás az Örmény Katolikus Templomban zajlott le. A szavazás eredményeképpen Levon Ter-Petroszjan került a köztársasági elnöki székbe.

Még ebben az évben, októberben egy főként örmény képviselőkből álló, hivatalos magyarországi delegáció első ízben utazott Örményországba, ahol Balabianian Hartioun és Kerekes György képeiből rendeztek kiállítást. Eredményes kapcsolatot sikerült kiépítenie mindkét félnek: 1997 tavaszán Jereváni Magyar napok voltak Örményországban, ami ugyancsak mutatja a két ország közötti szoros kapcsolatot.

A magyarországi örményeknek a három év alatt sikerült felvenni a kapcsolatot a kuvaiti, egyiptomi, jeruzsálemi, amerikai és észtrországi örmény közösségekkel. 1997. júliusában az Országos Örmény Önkormányzat és a Romániai Örmény Szövetség Együttműködési Keretegyezményt írtak alá. A magyarországi örmények októberben a berlini, ausztriai és kárpátaljai örményekkel találkoztak Budapesten, és kölcsönös szándéknyilatkozatban fejezték ki az együttműködés lehetséges irányvonalait.

KI KICSODA? ÖRMÉNY SZÁRMAZÁSÚ ÉS ÖRMÉNY HÍRESSÉGEK

AGÁRDY GÁBOR, színművész (Szeged, 1922) Szegedi és vidéki társulatok után Budapestre került, 1964-től a Nemzeti Színház – 1989-től örökös – tagja. Kossuth-díjas művész. Ikonfestészettel is foglalkozik.

AVANESIAN ALEX (Budapest, 1947) színházrendező, dramaturg. A Jereváni Színház és Film-művészeti Főiskolán végzett 1969 – 1974. 1974 óta a Magyar Rádió rendezője. Számos nívódíj és fődíjazott díj birtokosa.

ÁVEDIK FÉLIX (Erzsébetváros, 1888 – Budapest, 1949) jogász. 1917 – 1945 Budapestén bíró. Armenológiával is foglalkozott.

BALABANIAN HARTIOUN (Bagdad, 1938) operatőr. A budapesti Színház- és Filmművészeti Főiskola (1960-1965) operatőr szakán végzett. A Magyar Operatőrök Társaságának (H.S.C) tagja.

BÁNYAI ELEMÉR (Szamosújvár, 1875 – 1915, Oblasce) újságíró, író. Bölcsészdoktorátusát Kolozsváron szerezte. Budapestén Zuboly álnéven írt. Ady barátja. Az I. világháborúban esett el.

CSÍKY GERGELY (Pankota, 1842 – Budapest, 1891) drámaíró, műfordító, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. Papi pályáját otthagya a polgári életet választotta, 1880-tól a Nemzeti Színház dramaturgja, színiiskolai tanár. Újromantikus darabokat, realista drámákat és vígjátékokat írt.

CZETZ JÁNOS (Gidófalva, 1822 – Buenos Aires, 1904) honvéd tábornok. Az 1848-49-es szabadságharcban Bem mellett harcolt, Világos után emigrált. 1870-ben Buenos Airesben megalapította a katonai akadémiát.

DÁNIEL ERNŐ (Elemér, 1843 – Balatonfüred, 1923) politikus, miniszter. 1875-től Torontál megye képviselője, 1895-99 kereskedelmi miniszter, milleniumi ünnepségek szervezője.

DIRAMERJÁN ONNIG (Bejrut, 1935) színész, operatőr. A bagdadi Színházi Főiskolán színészetet tanult. A budapesti Színház- és Filmművészeti Főiskolán operatőr szakon végzett. A Magyar Televízió operatőre; életmű-díjas.

GAJZÁGÓ FERENCZ (Szamosújvár, 1845 – ?) A középiskolát és a jogi egyetemet Kolozsváron végezte. A Kolozs megyei törvényszéknél volt tiszteletbeli aljegyző, 1872-ben ügyvédi irodát nyitott. Országgyűlési képviselőnek Szamosújváron 1881-ben és 1884-ben választották. 1885-ben szamosújvári királyi járásbírónak nevezték ki, és összeférhetetlenség miatt képviselői állásáról le kellett mondania.

GOPCSA LÁSZLÓ (Szamosújvár, 1865 – Budapest, 1933) tanügyi, jogi író, armenológus. Helyettes államtitkárként vonul nyugdíjba, az Erdélyi Irodalmi Társaság tagja.

GOROVE ISTVÁN (Pest, 1819 – Budapest, 1881) politikus, miniszter, közigazdász, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. 1867-70 földművelési-, ipari-, kereskedelmi miniszter. 1870 – 71 közlekedéstudományi miniszter.

GOROVE LÁSZLÓ (Szamosújvár, 1780 – Pest, 1839) Gorove István apja, író, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja (1835). Testvérével 1000 Ft-os akadémiai alapítványt tett.

HOLLÓSY KORNÉLIA (Gertenyes, 1827 – Dombegyháza, 1840) operaénekesnő, koloratűrszoprán. Olasz iskolák után a Nemzeti Színház tagja (1854-1862). A Bánk bán ősbemutatóján Melindát éneklte (1861).

HOLLÓSY SIMON (Máramarosziget, 1857 – Técső, 1918) festőművész. A XIX. századi naturalizmus és realizmus egyik legkiválóbb képviselője. Müncheni éveit után 1896-ban létrehozta a nagybányai festőiskolát.

ISSEKUTZ BÉLA (Kőhalom, 1886 – Budapest 1979) orvos, gyógyszerkutató, egyetemi tanár, akadémikus, Kossuth-díjas (1957). Kolozsváron szerez doktorátust, a szegedi évek után Pesten egyetemi tanár. Több gyógyszer előállítója, gyógyszereszművei napjainkig alapművek.

JAKABFFY FERENC (Budapest, 1848–) építész. Tekintélyes délvidéki örmény birtokos családból származik. A budapesti műegyetemen 1871-ben nyert oklevelet, majd Berlinben tanult. 1873-tól dolgozott a MÁV-nál és Ybl Miklós irodájában. Nevéhez fűződik a Szent István Bazilika, az Operaház és a volt Királyi Várbaáz tervezése és kivitelezése. 1891-ben önálló építési irodát nyitott, ekkor építette többek között a Rákóczi téri vásárcsarnokot. Kormánypárti programmal 1910-ben nyert Budapest IX., X. kerületében mandátumot. Tagja volt a közigazdasági bizottságnak és az ipartanácsnak.

JAKABFFY IMRE (Budapest, 1850–) politikus. A jogi akadémiát Pozsonyban végezte. Krassó-Szörény vármegyében tiszteletbeli aljegyző (1872), majd első jegyző (1875), tiszteletbeli főjegyző (1878), vármegyei árvászeki elnök (1880), alispán (1883), és végül főispán (1887). 1886-tól királyi tanácsos volt. 1896-ban megkapta a Szt. István rend kiskeresztjét, majd 1900-ban a Ferenc József rend középkeresztjét. 1898-1900 belügyi államtitkár. 1903-1904 között a Ház elnöke volt, 1905-ben visszavonult.

KARAPETIAN KARINE (Jereván, 1949) zongoratanár. 1969-74 a Jereváni Konzervatóriumban tanult zongora szakon J. Hajrapetian növendékeként. 1974-84 a Budai Járási Állami Zeneiskolában zongoratanár, zongorakísérő, 1984 óta a Fővárosi III. ker. Állami Zeneiskola zongoratanára, tanzakvezető.

KISS ERNŐ (Temesvár, 1799 – Arad, 1849) honvéd altábornagy, aradi vértanú. Volt császári tiszt, Hannover huszárezred ezredese.

KORBULY IMRE (Nagyderzsida, 1844 – Budapest, 1876) jogász, egyetemi tanár. Közgazdász-tanár. Könyve hazánkban egyik első ilyen könyv, sokáig volt használatos.

LÁZAR VILMOS (Nagybecskerek, 1815 – Arad, 1849) honvéd ezredes. Volt császári tiszt, aradi vértanú.

MÁLY GERŐ (Székudvar, 1884 – Hollywood, 1952) színész, groteszk komikus, epizodista. A Vígszínház kiemelkedő színészgyénisége. Számos filmben játszott. Emlékezetes szerepe: Csörgő Csuli (Rokonok). 1946-ban Amerikába emigrált.

MERZA GYULA (Kolozsvár, 1861 – Kolozsvár, 1943) armenológus. 1894 – Kolozsvári Néprajzi Múzeum igazgatója. 1908-ig Erdély című folyóirat szerkesztője.

MESKÓ LÁSZLÓ (felsőkubinyi) (Nyíregyháza, 1851 – 1922, Budapest) ügyvéd. 1892-ben került be a parlamentbe Békés város függetlenségi és 48-as párti képviselőjeként, majd a következő választási ciklusban megismételte győzelmét. 1905-ben és 1906-ban Nyíregyházán jutott be. A koalíciós kormányban 1907-1909 igazságügyminisztériumi államtitkár.

MOLDOVÁN DOMOKOS (Sajóudvarhely, 1943) film- és operarendező. Tanulmányokat folytatott Budapestén az ELTE Bölcsészettudományi karának néprajz szakán. A budapesti Színház- és Filmművészeti Főiskola rendező szakán végzett. Jelenleg a Budapesti Kamarasopera Alapítvány művészeti vezetője. Filmjei rangos fesztiválokon szerepeltek nagy sikerrel.

MOLDOVÁN GERGELY (Szamosújvár, 1845 – Kolozsvár, 1930) etnográfus, irodalomtörténész, tanár. 1906 – 7 a Kolozsvári Egyetem rektora.

MOLDOVÁN STEFÁNIA (Sajóudvarhely, 1931–) operaénekesnő, drámai szoprán. Érdemes művész (1974). Pályáját Szegeden kezdi, 1961-től az Operaház magánénekesnője. Emlékezetes szerepei: Aida, Mimi (Bohémélet), Melinda (Bánk bán), Tosca.

MOLNÁR ANTAL (Szamosújvár, 1847 – Budapest, 1902) levéltáros, armenológus. 1871–78 között Szamosújvár egyik országgyűlési követe. 1879-től szerkeszti a „Magyar Lapok” című politikai napilapot, majd a „Magyarország és a nagyvilág” című képes hetilapot. Budapestén egyetemi magántanár.

PÁTRUBÁNY GYÖRGY (Erzsébetváros, 1830 – Budapest, 1911) orvos. Egyetemi magántanár, fővárosi tisztifőorvos.

PÁTRUBÁNY LUKÁCS (Erzsébetváros, 1861 – Budapest, 1926) nyelvész, armenológus.

PETELETI ISTVÁN (Marosvásárhely, 1852 – Kolozsvár, 1909) író. Az erdélyi irodalom szervezője. Műveiben Turgenyev hatása érezhető.

SIMAY GERGELY (Szamosújvár, 1823 – Kolozsvár, 1909) armenológus. Jogi végzettségű, Szamosújvár polgármestere. Kiharcolta az örmény katolikus vallás egyenjogúságát (1868).

SZONGOTT KRISTÓF (Marosbogat, 1843 – Szamosújvár, 1907) armenológus, tanár. Munkái napjainkig forrásértékűek.

TEMESVÁRY JÁNOS (Szamosújvár, 1891 – Budapest, 1964) hegedűművész, érdemes művész (1956). Zeneművészeti főiskolai tanár (1935–59), Operaház szólobrácsása (1927–1960).

TÖRÖS TIVADAR (Szamosújvár, 1859 – Budapest, 1895) újságíró, armenológus. 1884-től a Budapest című lap munkatársa. 1892-től Torontál vármegye főlevéltárnoka.

TUTSEK ANNA (Kolozsvár, 1865–Budapest, 1944) író. Novellái, Cilike-sorozata, szakácskönyve tette őt ismertté.

AJÁNLOTT IRODALOM

- SIVARNADZE: Káosz – Új Magyar Könyvkiadó, Budapest, 1955
- FRANZ WERFEL: A Musza Dag negyven napja – Európa Könyvkiadó, Budapest, 1957
- ELVARÁZSOLT MADARAK - Örmény népmesék – Európa Könyvkiadó, Budapest 1961
- PARUJR SZEVAK: Esős szonáta - versek –Európa Könyvkiadó, Budapest, 1966
- HOVHANNESZ TUMANJAN: Galambok temploma – Európa Könyvkiadó, 1969
- AVETIK ISZAHAKJAN Versei – Európa Könyvkiadó, Budapest, 1975
- KAREN SZIMONJAN: Visszavárunk, Natanael! – Móra Könyvkiadó – Kárpáti Kiadó Budapest – Úzsgorod, 1983
- EGISE CSARENC: Ki jó elébem? – Európa Könyvkiadó, Budapest, 1986
- TÚZPARIPA ÉS VILLÁMKARD – Móra Ferenc Könyvkiadó
- GEVORK EMIN: Hét ének Örményországról – Kornétás Kiadó, Budapest, 1994
- HAJK ÉS BÉL HARCA dr. Schütz Ödön szerkesztésében – A régi örmény irodalom kincsestára I., Ókor - Középkor – Bibliotheca Caucasia, Series Armenica I. – Életünk Könyvek, Szombathely, 1995
- ARARÁT - az Országos Örmény Önkormányzat magyar és örmény nyelvű kéthetente megjelenő lapja Kornétás Kiadó, Budapest, 1995. decemberétől folyamatosan máig
- BONA GÁBOR: Az 1848/49-es szabadságharc örmény hősei – Országos Örmény Önkormányzat, Kornétás Kiadó, Budapest, 1995
- SZONGOTT KRISTÓF: A magyarhoni örmény családok genealógiája – Szamosújvár, 1898, Budapest, 1995 (reprint)
- KEDVES GYULA: Czetz János, a szabadságharc legifjabb tábornoka – Fővárosi Örmény Kisebbségi Önkormányzat – Kornétás Kiadó, Budapest, 1996
- SZONGOTT KRISTÓF: Szamosújvár szab. kir. város monográfiája IV. kötet. A magyarországi örmények ethnographiája Szamosújvár, 1903, Budapest, 1996 (reprint)
- ANAHIT SZIMONJÁN: A magyarországi örmény sajtó XIX-XX. századi története Országos Örmény Önkormányzat, Kornétás Kiadó, Budapest, 1996
- DERENIK DEMIRCSJAN: Hős Nazar országlása és bukása avagy A botcsinálta népkirály – mesejáték öt felvonásban Országos Örmény Önkormányzat, Budapest, 1997
- SZONGOTT KRISTÓF: Szamosújvár szab. kir. város monográfiája 1700-1900. I. kötet. Általános rész Szamosújvár, 1901, Budapest, 1997 (reprint)
- MOVSZESZ CHORENACI: Nagy-Örményország története – Országos Örmény Önkormányzat, Budapest, 1997.

AZ ÖRMÉNY ABC (nagybetű-kisbetű) keleti átírással magyar fonetikával

1. Ա ա [a]	14. Ծ ծ [tc]	27. Ջ յ [dzs]
2. Բ բ [b]	15. Կ կ [k]	28. Ռ ռ [rr]
3. Գ գ [g]	16. Հ հ [h]	29. Ս ս [sz]
4. Դ դ [d]	17. Ձ ձ [dz]	30. Վ վ [v]
5. Ե ե [je]	18. Ղ ղ [gh]	31. Տ տ [t]
6. Չ չ [z]	19. Ծ ճ [tcs]	32. Ր ր [r]
7. Է է [e]	20. Մ մ [m]	33. Յ յ [c]
8. Ը ը [e-ö]*	21. Յ յ [j]	34. Ու ու [u]
9. Թ թ [th]	22. Ն ն [n]	35. Փ փ [ph]
10. Ժ ժ [zs]	23. Շ շ [s]	36. Զ զ [kh]
11. Ի ի [i]	24. Ո ո [vo]	37. Օ օ [o]
12. Լ լ [l]	25. Չ չ [cs]	38. Ֆ ֆ [f]
13. Խ ք [ch]	26. Պ պ [p]	(39. Լ = jev)**

* = inkább az „e” és „ö” közötti hangot jelöli

** „jev” jelentése magyarul: „és”, de használják a szavakon belül je + v összevonásaként

